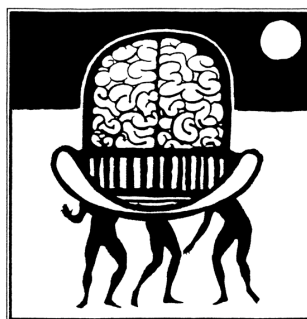

KÁNTOR LAJOS

IDENTITÁS/OLVASATOK

■ „Ha egy nép biztos az identitásában, szinte soha se gondol rá, ha bizonytalan, jóformán egyébbel sem foglalkozik.” Cs.Szabó László (azaz Csekefalvi Szabó, mert a Kereszturhoz közeli, Udvarhelytől sem távoli székely ősök – no meg az anyai ágon erdélyi szászok – leszármazottjaként született) e mondatával természetesen nem a pesti Múcsarnok 2012-es „Mi a magyar?” kiállításán találkoztam először. Londonban járva, 1973. június 4-én ajánlotta nekem a szerző, találkozásunk emlékére, jó barátsággal a müncheni *Új Látóhatár* 1972.4/5. számából készült különnyomatot. *Egy nép s a költészete* című nagyesszéből tovább idézve, érdemes visszahelyezni szöveggörnyezetébe ezt a bizonyos mondatot. Közvetlen folytatása így hangzik: „Ki vagyok én? Mi a magyar? Erre a kérdésre annyi ádáz szenvedélyt pazaroltak a magyarok, mint mondjuk Oxfordban az erkölcsfilozófia vagy nyelvi logika vitáira. A népet belsőleg bizonytalanná tette rokonalansága Európa közepén, külsőleg egy sereg történelmi csapás, a maga hibájából, de balszerencse által is. Az ország jó négyszáz éven át számottevő középhatalom a Dunánál, királyai Bambergből, Bizánctól, Párizsból, Kijevből és Palermóból (két normann udvarból) házasodnak, de a tizenhatodik század derekától soha többé nem volt olyan független, mint Anglia vagy Spanyolország.”

Már csak ebből az idézetből következően elgondolkozhatunk azon, hogyan is állunk – akár királyi, akár „közemberi” (Cs. Szabó) szinten – azzal a „vér szerinti” magyarsággal. Olvassunk bele mást is ebbe a szövegbe, a magyar költészet kitűnő áttekintésébe. A „vezérkedéstől irtózó”, ugyanakkor „törvényhozói tekintélyű” Arany János jellem-

**Nem a határok,
következésképpen nem
az állampolgárságok
döntenek a nemzeti
hovatartozásban, akár a
nemzeti érzés hiteles
voltában.**

zésében írja Cs. – miután megállapította, hogy „lelkileg benne csúcsonylik ki a tizenhatodik századi kálvinista puritán örökség” – a *Hamlet* magyar fordítóját méltató szavakat. Mert *Hamlet*-ügyben nem lehet (ebben sem lehet) Arany Jánost túllícitálni. „Ezt a tekintélyt aknázza ki a köréje ragadó akadémizmus, a hajdan forradalmi gyökerű nemzeti klasszicizmus befagyasztására. Azoknak a kisebb ellenzéki költőknek volt igazuk, akik mást akartak, mint Arany örökében az önisméltó, hazafias mandarinok. Mást, de nem elég tehetséggel. Tartalmi hagyománya a kor szabadelvű szellemében tágas volt egyébként, belefértek egy hithű falusi zsidó balladája s egy magas rangú huszártiszt verses regénye.”

És Kosztolányi? A magyar nyelv óvója, építője, a „született játékos”, a „mértéktartó”? „Kozmopolitizmus és magyarság összehangolása neki sikerült legjobban a nemzedékből, mert neki volt a legtermészetesebb. Csak kis peremnép fiai tudják, milyen nehéz művelet, kevesen születtek rá. Vállalni s elvégezni leginkább az képes, aki latitul érez: szegyenkezés nélkül formalista.”

S még néhány mondat a „megrendítő”, a „szép szóért és szép értelemért” kettős viaskodású József Attila apropóján: „Szocialista költészet – gondolják a magyarok, legyen olyan, mint az övé. A spanyol polgárháború viszont úgy felzaklatta az írók egy részét, mint egy telibe találó, szörnyű hasonlat. Hazájukat Ibéria párjának érezték: a népi írók politikai szövetsége, a Márciusi Front abban az évben alakult meg, amikor Guernicát festette Picasso. Többen is látták a képet 1937-ben, a párizsi világiállításán, köztük Radnóti Miklós, aki közelítő sorsát olvashatta le róla.”

Függetlenül a műcsarnoki „Mi a magyar?” szervezőitől, rendezőitől (akik többek közt Tamási Áron, Márai, Radnóti, Mészöly Miklós figyelmeztetéseivel indították útjára a kiállítás látogatóját, nem utolsósorban pedig Kossuth Lajos 1847-ből származó szavaival: „Nálunk nincs ügy, amely a nemzeté volna, nálunk a legszebb ügy is csak pártügy lehet”) – én a bőven megidézett és még tovább idézendő Cs. Szabó Lászlóval járnám újra az érdemleges választékot kínáló tárlatot (semmiképpen nem a budapesti *Helikon* 2012. októberi számát kérdésével – *Hol a magyar?* - indító Nagy Andrással). Újra megállnék egy méretes installáció előtt, amelynek címe: *Ne zárkózz el*: de a piros hófogó hálóval körülvett sötétkék kagylófotelek (?) fölött, a teret körülkerítő háló tetején az ellentétes jelszó is elolvasható, vagyis: „Zárkózz el”. Hát azt gondolom, hogy a „Mi a magyar?” kiállításnak és azon innen meg túl a magyar (meg a kelet-közép-európai) társadalmi diskurzusnak, politikának ez a kérdés a lényege: zárkózzunk el vagy ne zárkózzunk el? Meglehetünk magunkban, önkörünkben is? Van, aki úgy hiszi, csak rajta áll a választás, nyugodtan elzárkózhat a másként gondolkodótól, a más nyelvet beszélőtől, a távolabbi vagy akár szomszédos országoktól. És van, aki naponta megéli, hogy ezt közössége érdekében, de a saját érdekében sem teheti. Nem túl nagy művészi erővel, ám fogalmi szinten pontosan fogalmazza meg ezt a helyzetet a *Határtalanul* címet kapott „zászlókompozíció” (Borsos Lőrinc e táblácskáit kivételesen a „placébóról” magabiztosan érkező Nagy András sem szúrja le); a székelyeket, a Felvidéket, Vajdaságot és Kárpátalját az itteni (ottani, tehát román, szlovák, szerb, ukrán) többségi nemzet zászlóival társító-szembebesítő zászlós felvonultatás a magyar kisebbségi identitásról beszél.

(Friss szerkesztői élményként idézhetem, társíthatom ide Csapody Miklós *Korunk*-kiadásban megjelenő könyvéből az egykori lugosi kiadású *Magyar Kisebbség*, a kolozsvári *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* múlt század húszas, illetve harmincas évekbéli tapasztalatait, Jakabffy Elemér és a jogász Mikó Imre életpályájának mozzanatait, az akkori romániai magyar nemzetiségi küzdelmeket, harcokat. Aki velük újraéli ezt a múltat, illetve tájékozódik utódaik jelenében, az a „Mi a magyar?” kérdésére is árnyaltabb választ képes adni, mint egyes (Erdély dolgában közömbös) kívülrőlők – vagy éppen magukat nemzeti-nemzetiségi ügyekben nagyon is bennfentesnek képzelő emberek. Megszívlelendők a 21. században is Tamási Áronnak a *Cselekvő erde-*

lyi ifjúság című cikksorozatában leírt gondolatai, köztük az, amely a nem erdélyi földből és erdélyi sorsból kialakítani próbált eszmerendszerre vonatkozik. Itt, Erdélyben, Románián belül élt ifjú honfitársainak címezve mondotta ki Tamási: „...bármilyen vakmerőnek látszik, az erdélyi magyar szellem hivatástudatát én elsősorban abban látom, hogy a magyar műveltség új formáit Erdély alakítsa ki.”

Ki tehát a magyar? Hol a magyar ma?

Nem a határok, következésképpen nem az állampolgárságok döntenek a nemzeti hovatartozásban, akár a nemzeti érzés hiteles voltában. Az elmúlt években több – visszatérő – ügy figyelmeztetett erre. Ne vegyük most elő az egyik legkényesebbet, a Nobel-díjas Kertész Imre nyilatkozatait (a Magyarországon készenlétben tartott bőrröndjével) és az őt ért durva támadásokat, például középszerű magyar írók részéről is. (Oplátka Andrásnak ebben a *Korunk*-számban olvasható európai naplója azonban nagyon is idevág, amikor egy berlini „csúcstalálkozó” kommentárjában meghatározónak minősíti a magyar nyelvben, következésképpen a magyar kultúrában való korábbi élelét, alkotást – amit nem írhat felül semmilyen nyilatkozat.) Ha az utóbbi hónapok médiahíreiből kiemelünk három nevet, három, egymástól erősen különböző esetet, különbözőképpen felépített elmarasztalásokat, vitákat – világosabbá tehetjük, hogy Cs. Szabó megállapítása a magyar identitásról, identitás-tudatról korántsem veszítette érvényességét. A három név (elnézést a társítástól): Nyíró József, Romsics Ignác, Konrád György. Egy Erdélyből (Székelyszomborról) indult és két magyarországi („anyaországi”) életmű. Két írói – a politikummal, a politikával különböző időkben, nagyon különbözően érintkezett – pályá, ám a magyar irodalomtörténetbe kétségtelesenül beírt könyvekkel; és napjaink egyik legismertebb, legbecsültebb magyar történetésének esete, megtámadtatása.

Nyíró egy emlékezetes, közel évszázados távlatból sem megkérdőjelezhető, tehetőség prózáiról indulás, számos könyvsiker, a székely mítosz alakításában szerepet játszott regény megírása után a lehető legrosszabb politikába keveredett, gyilkos nyilas időkben menthetetlenül gyászos szerepet vállalt. Hamvai Spanyolországból Erdélybe történő hazatelepítésének (aktuálpolitikai meggondolásokból szerencsétlenül időzített) kísérlete következtében több országra szóló botrány keletkezett; aminek a máig újra nem temetett író (ismét bőrrönd, csak másfajta!) és a romániai magyar közösség látta kárát. A médiabeszédben főként a „fasiszta Nyíró” került előtérbe, sokak számára mintha irodalmi öröksége nem is létezne, csupán a háború utolsó periódusában a sötét politikai szerepvállalás.

Romsics Ignácot nem volt nehéz megvédeni az antiszemizmus vádjával szemben – a szakma döntő többsége (a „szakmán” kívüli értelmiségiekkel együtt) kiállt mellette. Nem akadémikusi rangja, hanem remek tanulmányai, könyvei igazolják őt, objektivitását. A vita ugyan nem csengett le teljesen, akad egy-két felmelegítője, de remélhetőleg már túl vagyunk rajta (rajtuk, mármint a megbélyegzőkön). És akkor valaki (nem akárci, mert a Művészeti Akadémia 2012 decemberében legalábbis még aktuális elnöke) egy interjúban „csak úgy” megjegyzi: „számolni kell azzal, hogy Konrád Györgyöt is magyarnak tekintik külföldön, bármit is mond rólunk”. Mi másnak tekinthetnék? (Zárójelben: 1990 és 1993 közt Konrád a nemzetközi PEN Klub elnöke volt.) Válasz helyett idézzük Kossuth Lajost („...nálunk a legszebb ügy is csak pártügy lehet”)? Azt gondolom, a jelenség sokkal súlyosabb. Nem Konrád György identitásáról van szó – aki egyidejűleg mondhatja magát liberális gondolkodású értelmiséginek, magyarnak és zsidónak –, hanem az identitásukat, magyarságukat valakikkel szemben (történetesen zsidó származású honfitársaik ellenében) meghatározni próbáló emberek (csoportok?) hamis identitás-tudatáról!

És akkor vissza Cs. Szabó Lászlóhoz. Sok egyéb közt az *Együtt Európában* írójához. Az Illyés Gyulával interjút készítő, a „népi demokrácia” és a „gulyáskommu-

nizmus” éveit nyugati emigrációban megélt baráthoz, a páratlan esszéíróhoz. Aki Illyéssel együtt nem tett különbséget a különböző helyeken és helyzetekben élő magyarok között, és aki Illyés Gyulát idézve élesen határolta el a nemzeti érzést, a patriotizmust a sötét nacionalizmustól. A „két magyar irodalom” állítását pedig, a népiek és urbánusok szembeállítását, az ilyen jellegű újabb kori vitát eleve ostobaságnak nevezte. De azt se hagyjuk ki a Cs.-től idézhetőek közül, amit londoni éveiben is büszkén hirdetett: erdélyiségét. Ő egy percig se gondolta, hogy „szegény erdélyiekkel” elnézően lekezelőnek lehet, szabad lenni. Mert „Erdély öröksége súlyos és kötelező, összeférhetetlen az elnézéssel, ha letéteményeseiről beszélünk”. Végül pedig azok számára, akik magukban azt morzsolgatják, hogy persze, Cs. Szabó László, a „csak félig székely”, mert félig szász nem lehetett „igazi” (vér szerinti, turulos) magyar, álljon itt egy fontos vallomása: „Gondolat és szó iker születésű. Nekem Homéroszról és Shakespeare-ről, az angolokról, négerekről és arabokról, a Dunáról, Szajnárról, Volgáról, angol székesegyházakról, Erdélyről s a Kremlről csak magyarul vannak gondolataim.”

Mi hát a magyar? Ki a magyar? Csak az, aki egy adott időpontban „pozitív hangulatú” festményt, rajzot, szobrot készít, állít ki? Vagy netán az is, aki „a nemzeti gondolatvilág” kategóriájába illeszthetőnek véli a „bekerített romhalmazt” (Jovián György: *Tájkép kerítéssel*) s aki a bronzból-üvegből-vasból készült kis szobrának az ironikus *Könnyező focilabda* címet adja (mint El-Hassan Róza tette)? Egy magára adó kritikus, gondolom, aligha gőgölhetné le Szurcsik József *X-generációját*, Fehér László festményét, a *Hajléktalan vacsoráját* vagy Fe Lugossy Lászlótól *Az ismeretlen forradalmár emlékére* címmel kiállított munkát.

Ízlések és pofonok... Könnyű volna ennyivel elintézni a „Mi a magyar?” 2012-es műcsarnoki, sok-sok ezer látogatót vonzott tárlat visszhangját. Gulyás Gábor, a kiállítás elmarasztalt kurátora nyilván másképp látja a dolgokat, mint az őt és munkáját jobbról és balról bírálók: hiszen aligha hagyható figyelmen kívül, hogy „milyen kérdések fogalmazódnak meg ma. Egy kortárs képzőművész számára vajon miképpen artikulálódnak az identitásával összefüggő gondolatok? Honnét hová, merre tartunk? Milyen utat járunk be? Magunk választjuk az utat, vagy kijelöltetik számunkra? (...) Keleti vagy nyugati irányba tartunk? Vagy éppenséggel egy harmadik, sajátosan magyar úton?” (*Élet és Irodalom*, 2012. október 5.)

Lehet persze vitatkozni a (már csak volt) múzeumigazgató Gulyás Gáborral az egyes művek vagy akár a kiállítás színvonaláról. De arról aligha, hogy „Nem szerencsés, ha az ideológiai és politikai előítéleteitől szabadulni képtelen, az esztétikai kontextust semmibe vevő kritika alakítja a művészeti-szakmai közéletet. Az olyan kritika ugyanis, amely – Roland Barthes-tal szólva – az ítéletalkotást segítő »szerszámosládájába« nem az esztétikai ízlés különféle fogalmait és nem is a befogadás-elméletek vagy a hermeneutikai teóriák értelmezését segítő kategóriáit helyezi be mérőműszerek gyanánt, hanem csak és kizárólag a politikai hovatartozás, a pártosság mindent elhomályosító kritériumait, szükségképpen eltorzítja a művészet közegét. Ez zsákutca.”

Mi idősebbek még jól emlékszünk a „pártosság” fennen hangoztatott, valamennyiunktől megkövetelt jelszavára, szigorú előírásaira. 1989 után kezdtük – igyekeztünk! – elkerülni őket. De nem csak erről van szó. Hanem arról, mindenekelőtt, hogy az identitás-olvasatokról nagyon el kellene gondolkozni. Nem csupán a műtár-nyak kapcsán.

Mert hát: Ki is a magyar?